

Aoryst

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M864.gif&title=Leksykon&caption=Resztki aorystu w gwarach polskich. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 98.}Aoryst (grec. aóristos ‘nieokreślony’) – nazwa jednego z dawnych czasów przeszłych prostych (niezłożonych) używana na określenie czynności zachodzącej w przeszłości, dokonanej i momentalnej. Polszczyzna odziedziczyła aoryst z języka prasłowiańskiego – przodka wszystkich języków słowiańskich, ale go nie zachowała. Formy aorystu szybko wyszły z użycia – do XV w. Najstarsze pisane zabytki języka polskiego rejestrują jedynie pojedyncze użycia aorystu, np. mołwich ‘powiedziałem’, idziechą ‘poszli’, poczęchą ‘poczęli’, zaczęli’ (z Kazań świętokrzyskich). Odmiana słowa posiłkowego być w aoryście była następująca: lp. 1. os. bych, 2. os. by, 3. os. by; lmn. 1. os. bychom, 2. os. byście, 3. os. bychą. Niektóre z tych form przetrwały do dziś w języku ogólnym jako wykładniki trybu przypuszczającego (warunkowego) – by, byście, a w niektórych gwarach ludowych zachowała się również forma bych. Znają ją gwary ostródzkie (zob. Ostródzkie), warmińskie (zob. Warmia), dialekt śląski (zob. Śląsk); gwary Małopolski południowo-zachodniej (w postaci byk < bych), gwary spiskie (w formie byf < bych). Na skutek kontaminacji (skrzyżowania) końcówek 1. os. lp. czasu przeszłego -em i formy 1. os. lp. trybu przypuszczającego bych (z dawnej 1. os. lp. aorystu) aorystyczne ch występuje w formach 1. os. lp. czasu przeszłego w gwarach śląskich, np. miołech, chodźłech. Końcówka -ech przybiera postać -ek w gwarach południowo-zachodniej Małopolski, w których w wyniku procesów fonetycznych -ch może przechodzić w -k, lub postać -ef (na Spiszu), gdzie -ch przechodzi w -f (np. wydałak sie < wydałach się, zostałak < zostałach, zek została < zech została, tuk sie wychowała < tuch się wychowała, przysłał < przysłałach, zef ucyła < zech ucyła). W tych gwarach mamy również do czynienia z relikami aorystycznej odmiany słowa posiłkowego być w 1 os. lmn. czasu przeszłego, np. bylichmy, nieślichmy, niosłychmy, nosilichmy. Por. Formy 1. os. lmn. czasu przeszłego, Tryb przypuszczający.